

“KÜRESELLEŞME” VERSUS SENDİKASIZLAŞTIRMA VE YOKSULLAŞTIRMA^s

Yüksel AKKAYA^{ss}

“Kimsesiz bir memlekete; yahut, yerlilerin yeni tavattun edenlere kolay yer verdiği seyrek nüfuslu bir memlekete elkoyan medeni bir milletin sömürgecileri, zenginliğe ve ikbale doğru, her hangi bir diğer insan topluluğundan daha tez yol alır”.¹

“Sürekli genişleyen sürüm ihtiyacını karşılamak için burjuvazi, yeryuvarlağının bütününe el atmakta. Her yerde yerleşmesi, her yerde yapılaşması, her yerde bağ kurması gerekiyor. Burjuvazi, dünya pazarını sömürmek yoluyla tüm ülkelerin üretim ve tüketimini kozmopolitleştirdi. Gericilerin çok üzülecekleri biçimde ulusal zemini sanayinin ayağının altından çekiverdi. En eski ulusal sanayiler yok edildi ve hâlâ yok ediliyor”.²

“Toplum binlerce, insanı yaşamın gereklerinden yoksun bıraktığı, içinde yaşayamayacakları konumlara soktuğu- kaçınılmaz sonuç olan ölüm gelinceye dek o koşullarda kalmaya yasanın güçlü eliyle zorladığı- bu binlerce mağdurun yok olacağını bildiği ve gene de bu koşulların sürmesine izin verdiği zaman, toplumun yaptığı, bir bireyin yaptığı gibi ve aynı kesinlikle cinayettir; örtülü, kasıtlı cinayettir; hiç kimsenin kendisini savunmadığı bir cinayettir; kimse katili görmediği için, mağdurun ölümü doğal görüldüğü için cinayet gibi olmayan cinayettir; çünkü suç bir şeyi yapmaktan çok yapmamanın sonucudur”.³

19. yüzyılda olduğu gibi, 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın başında da yoksulluk en çok ilgi çeken, tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu kez farklı bir

^s Bu yazı daha önce Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü'nün Ekonomik Yaklaşım Dergisi'nin düzenlediği “Yeni Dünya Düzeni ve Kalkınma” konulu kongreye sunulmuştur. Küçük değişiklikler yapılarak Çalışma ve Toplum dergisinin bu sayısı için yeniden gözden geçirilmiştir.

^{ss} Doç. Dr., Mersin Üniversitesi,

¹ Adam Smith, **Milletlerin Zenginliği, Kitap III**, (Çev. H.Derin), Maarif Basımevi, Ankara, 1955, s.121.

² K. Mark-F.Engels, **Komünist Parti Manifestosu**, (Çev. Y. Onay), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998, s.50.

³ F. Engels, **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, (Çeviri: Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara, 1997.

yaklaşım olarak, “küreselleşme” denen bu süreçte yoksulluğa razı gelinmesi dile getirilmiş, bunu da her ülkede yaşayan insanların, ülkelerinin kalkınması adına rıza göstermesi gereken kaçınılmaz bir süreç, olgu olarak belirtmişlerdir. 19. yüzyıl liberalizmin acımasızlığının toplumlar tarafından iliklerine kadar hissedildiği bir yüzyıldır. Bu yüzyılın yazın alanının en önemli konularından biri de yoksulluktur. Polanyi'nin⁴ ifadesi ile bu yüzyılda düzinelerce yazar “yoksullar nereden geliyor” sorusuna yanıt aramış, “sürüyle” broşür yazmıştır. Ne hazindir ki, neo-liberalizmin yeniden egemenliğini inşa ettiği 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında da yoksulluk en önemli araştırma konularından biri olmuştur. Konu ile ilgili ciltlerce kitap, makale yazılmıştır. Ancak, yüzyıl önce olduğu gibi, bugün de yazarların çok azı yoksulluğun nereden kaynaklandığını görebilmiştir/gösterebilmiştir. Sermaye birikim rejiminin acımasızlığı ile at başı giden yoksulluk özellikle son yirmi yılda büyük boyutlara ulaşıncaya, yoksulluk kavramı gerek ulusal gerek uluslararası alanda kalkınma ve gelişme tartışmalarının önemli bir eksenini de oluşturmaya başlamıştır. Bu tartışmalar, ne yazık ki nedenden çok sonuç üzerinde yoğunlaşmıştır. Yoksulluğun tanımı, onunla nasıl mücadele edileceği konuları tartışılırken sermaye birikimi, kapitalist sistemin temel mekanizması, işleyişi sorgulanmamış, bundan özenle kaçınılmıştır.

Kapitalizmin temel yasalarını görmezden gelen yazarlar yoksulluğu farklı boyutta açıklamakta, gerçeğin kendisini gizlemeye çalışmaktadırlar. Bu yaklaşımlar, genellikle yoksulluğu, toplumsal olarak belirlenen bir asgari geçim düzeyine ulaşmak için gerekli maddi imkanlara sahip olmayan insanların durumu olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, yoksulluğu özellikle gelir ve gelir bölüşümü sorunlarına bağlı olarak ele almaktadır. Temel yaklaşım böyle olunca, yoksullukla mücadele araçları olarak da ekonomik büyüme, üretim yatırım ve istihdam yaratma yoluyla gerçekleşen gelir artışı ve gelir bölüşümünün düzelmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Ancak bu söylemle yoksulluğun azaltılacağı iddiası kapitalist sistemin işleyiş yasalarına uygun değildir.

Kapitalist üretim tarzında sermaye birikimi ve kar oranlarını artırma isteği, şiddetli dalgalanmalar ve yoksulluğu besleyen yoksul nüfus artışı ile de ilgilidir. Burada, işsizleşme ve hiç iş bulamama olarak ortaya çıkan işsizlik, emek üretkenliğindeki artışın, sermayenin organik bileşimindeki ve teknik şeklindeki değişimin hızındaki artıştan etkilenir. Böyle bir etki altında kaldığı için işçiler kendi yarattığı sermaye birikimi ile birlikte, kendisini nispi ölçüde fazlalık haline getirip, yoksullaşma sürecini başlatan işsize dönüştüren araçları da üretmiş olur. Bunu da daima artan boyutlarda yapar.⁵ Yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri olan işsizlik, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak, işsizlik, kapitalist birikimin kaldırıcı ve hatta

⁴ K. Polanyi,, Büyük Dönüşüm (Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

⁵ K. Marx, , **Kapital**, (Çeviri: A. Bilgi), Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara, 1986.

üretim biçiminin varlık koşulu haline gelir. İşsizler, aynı anlama gelmek üzere yoksullar, her an el altında bulunan yedek bir sanayi ordusu oluşturur ve bu ordu sermayeye aittir. Emekçi sayısındaki artış ise emekçilerin bir kısmını durmadan işsizleştiren, onları yoksullaştıran basit bir süreçle, üretimdeki artışa oranla çalıştırılan emekçi sayısını azaltan yöntemlerle gerçekleştirilir. Yani, büyük sanayiinin bütün hareket şekli, emekçi nüfusun bir kısmını, sürekli olarak, işsiz ya da yarı-işsiz insanlar, yani yoksul insanlar, haline getirmeye dayanmaktadır. Çünkü, sonuçlar, sırası gelince, neden halini almakta ve durmadan kendi koşullarını yeniden üreten sürecin tümü içerisindeki değişik olaylar, devresel bir şekle bürünmektedirler. Bu devresellik bir kez yerleşti mi, sermayenin kendisini genişletmesi için gerekli olan işsiz yoksul nüfusun yaratılmasını ekonomi politüğün kendisi bile, büyük sanayiinin zorunlu bir koşulu olarak görür.

Kapitalist üretimin rahatça at oynatabilmesi için yoksullardan oluşan yedek bir sanayi ordusuna ihtiyacı vardır. Bu yoksul yedek sanayi ordusunun büyüklüğüne duyulan bu ihtiyaç yoksullara katılanların sayısını da artırır. Üretim araçları, büyüklük ve etki güçleri bakımından artarken, daha az emekçi çalıştırma araçları haline geldikleri gibi, bu durum, bir de emeğin üretkenliğindeki artış oranında, sermayenin emek arzını, emekçi talebinden daha büyük bir hızla yükseltmesi gerçeğiyle değişikliğe uğratılır. Bir yandan işçi sınıfının çalışan kesiminin aşırı çalışması yoksul yedek ordunun saflarını şişirirken, öte yandan da bu yoksul yedek ordunun rekabet yoluyla çalışanlar üzerindeki artan baskısı, bunları, aşırı çalışmaya boyun eğmek ve sermayenin diktası altına girmek zorunda bırakır. İşçi sınıfının bir kesiminin aşırı çalışmayla diğer kesimi zorunlu bir işsizliğe mahkum etmesi ve bunun tersi, bireysel kapitalistleri zenginleştirmenin bir aracı haline aldığı gibi, aynı zamanda da, yoksul yedek sanayi ordusu üretimini, toplumsal birikimin ilerlemesine uygun düşecek ölçüde hızlandırır. İşte, Engels'in açıkça ortaya koyduğu ve suç olan cinayet de burada işlenir. Sosyal hizmet uzmanları da kapitalist sistemde, çaresizce, önüne geçemeyeceği bu cinayetlerin sayısını azaltmak için çaba sarf etmek zorunda kalır.

Kapitalizmde esas olan herkese iş olanağı yaratmak ve onların yaşam düzeylerini yükseltmek değil, tam tersine mümkün olduğunca önemli oranda bir işsiz, aynı anlama gelmek üzere, yoksul kitlesinin varlığını her zaman yedekte tutmak ve mümkün olduğunca bunların sayısını artırmaktır. Çünkü, kapitalizmin temel kurallarından biri işçi ya da işsiz yoksulluğun mutlaka olması gerekliliği üzerine inşa edilmiştir. Nedeni ise oldukça basittir: Yoksul işçiler ile yoksul işsizler, kapitalizmin duraklama ve ortalama refah dönemlerinde işçi sınıfını baskı altında tutar, aşırı üretim ve refah dönemlerinde onların isteklerini dizginler. Sadece bu nedenle, işsiz yoksullar, emeğin arz ve talep yasasının geçerlilik alanını, sermayenin sömürü ve egemenlik faaliyetlerine mutlak şekilde uyan sınırlar içerisinde tutar. Çünkü, genel ücret hareketleri, tamamıyla, yoksul ve işsiz yedek sanayi ordusunun genişleme ve daralmasıyla düzenlenir ve bu da sınıai çevrimin devresel değişmelerine uygun olarak meydana gelir. Ücret hareketleri, işçi sınıfının faal ve

işsiz yedek yoksul işçi ordusu şeklinde bölünüşünü gösteren değişen oranlarla nispi artı-nüfus miktarındaki artış ve azalmayla, bazen emilen, bazen serbest bırakılan işçi miktarıyla belirlendiğinden, kapitalist sistem her zaman işsiz yoksullara ihtiyaç duyar.

Emek arzı ve talebi yasaının sermaye birikim sürecinde de yeni işsiz yoksulluğa yol açan esas üzerinde işlemesi ise sermayenin tahakkümünü tamamlar. Bir yandan, işçi sınıfının çalışan kesiminin aşırı çalışması, fazla mesai yapması, yedek yoksul işçi ordusunun yani yoksul işsizlerin saflarını şişirirken, öte yandan da bu yedek işgücü olan işsizlerin rekabet yolu ile çalışanlar üzerinde artan baskısı, bunları, aşırı çalışmaya boyun eğmek ve sermayenin diktası altına girmek zorunda bırakır. Bu süreçte, kapitalistler daha da zenginleşirken, çalışanların reel ücretleri düştüğünden daha da yoksullaşırlar. Ancak, kapitalistin daha da zenginleştiği, sermayesinin arttığı bu dönemde aynı oranda yeni iş olanakları ve gelir artışı yaratılmaz, işsizlik ve yoksulluk aynı oranda ve hızda azalmaz. Çünkü, teknikte ve yönetim biçimindeki her yenilik daha az işçi çalışmayı gerektirir, kapitalist ise tercihini hep yeni teknik ve yeni yönetim biçimlerinden yana yapar. İşte bu nedenle, emekçiler daha fazla çalıştıkları, başkaları için daha fazla servet ürettikleri ölçüde kendi yoksulluklarının önünü de açarlar, yoksulluğa davetiye çıkarırlar. Son yirmi yıldır, teknolojideki gelişime, ekonomideki gelişmeye, zenginleşmeye rağmen yoksulluğun yaygınlaşp, derinleşmesinin kronik bir hal almasının arkasında yatan gerçek kapitalizmin bu kuralının hayatta somutlaşmasından başka bir şey değildir. Yani pasta büyüdükçe, buradan herkese pay düşmemekte, tam tersine bu pastadan yararlanamayan yoksulların hem sayısı artmakta, hem de payı yükselmektedir. Öyle olduğu için de Engels'in 19. yüzyılın ortasında İngiltere için tasvir ettiği yoksulluk halleri aynen Türkiye'de de görülür.⁶

Türkiye'nin de bir parçası olduğu kapitalist sistem ve üretim tarzı yukarıda da belirtildiği gibi sürekli yoksullara ihtiyaç duyar. Bu, ihtiyaç Engels'in çok doğru tespiti ile bir cinayetin tasarlanmasından başka bir şey değildir. Ancak bu cinayet, bir fiil çekimdir de. Başlangıçta bizden uzak ve tanınmayan “yoksul”dur (şu, bu, o), bizim dışımızda birini işaret eder ve tekil şahıstır. Sonra sıra “yoksulsun”a gelir. Yine tekildir ama artık bizden uzak değildir, bildik biridir. Tekilden çoğula geçmek için çok fazla beklemek gerekmez. Birden “yoksullar” çıkar ortaya. Yine biraz bizden uzaktırlar. Derken “yoksulum” sözü duyulmaya başlanır. Tekildir, ama çoğuluna sıra gelmesi için çok geçmesi gerekmez. “Yoksuluz” çekimi kapıdadır. Bu artık cinayetin katliama dönüştüğünü gösterir. Kapitalizm yoksullaştırır, aynı anlama gelmek üzere, Engels'in ifadesi ile tasarlanmış bir cinayete öldürür. Zaten kapitalizmin tüm tarihi de bu hikayenin anlatıldığı tarihtir. Sosyal hizmet uzmanlarının tarihi ise sınıfsal çelişkilerin yumuşatılmak istendiği sosyal devlet, sosyal politika uygulamalarında cinayetlerin sayısını azaltma ve tasarlanmış bu

⁶ Bakınız N. Erdoğan (Editör), **Yoksulluk Halleri (Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri)**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2002.

cinayetleri mümkün olduğunca önleme tarihidir. Ancak, ne hazindir ki, sosyal hizmet uzmanlarının etkileri de sınırlıdır. Zira, onlara hangi cinayeti, ne ölçüde önleyeceğini bildiren de bizatihi kapitalist sistemin kendisidir. Bu olanağın daha geniş bir şekilde uygulanması ise işçi hareketlerine, kapitalist düzenin sınıfsal çelişkilerin derinleştiği kaygıdan duyacağı korkuya bağlıdır.

Yoksulluk sadece yoksulluk olmayıp, yoksunluktur da. Yoksunluk ise basit bir barınma, beslenme, eğitim, sağlık ve benzeri hizmetlerden yoksun kalma değildir, bunların da ötesinde bir yaşam sorunudur, var olma, yok olma sorunudur. Kapitalizmin doğası, işleyiş mekanizmaları ve temel yasaları yoksulluğun bizatihi yaratıcısıdır. Bu nedenle kapitalizmin tarihi bir bakıma yoksulluğun da tarihidir. Öyle olduğu için de soruna tarihsel bir perspektiften bakmakta yarar vardır.

19. yüzyıl boyunca sosyalistlerin işçi sınıfı içinde önemli taraftar bulmaya başlaması ve işçilerin iktidara yönelik mücadeleleri, kapitalizmin kendisini inşa ettiği ülkeleri refah devletinin önemli uygulamalarından biri olan sosyal politika alanında sınırlı düzeyde de olsa bazı önlemler almaya itiyordu. Özellikle 1917 yılında Rusya’da işçi sınıfı adına bir devrimin gerçekleştirilmiş olması, bu devrim ile kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin izleyen yıllarda sosyalist sistemi kurma çabaları ve uygulamaları sanayileşmiş kapitalist ülkelerin sosyal politika alanındaki önlemlere yönelmesini hızlandırmıştır. Sosyalizm bütün yurttaşlarına sağlık, eğitim, refah hizmetlerini parasız sunarken, kapitalizmin bu rakip karşısında hiçbir şey yapmaması beklenemezdi. Bu nedenle, refah devletine dönük düzenlemelerde sosyalizmin ideolojik ve siyasal çekiciliğini azaltmak amacına yönelik bir yanının da olduğunu belirtmek gerekir.

Sistemin tehlikeye düşmesi, düzenin sarsılması yaşanmakta olan bu sosyal ve siyasal sorunlar karşısında devletin bu alanlara müdahalesini kaçınılmazlaştırmış, liberal devlet anlayışından müdahaleci devlet anlayışına geçilmesinin de yollarını açmaya başlamıştır. Kuşkusuz, bu türden müdahaleyi gerektiren nedenler arasında sosyal sorunlar yanında, kapitalizmin yarattığı ekonomik sorunlar da rol oynamıştır. Özellikle, uluslararası düzeydeki düzenlemeler, başlangıçta düzenlemeler özünde sosyal değil ekonomik amaçlı ve nitelikte idi, temelde işçilerin değil işverenlerin, emeğin değil sermayenin korunmasına yönelikti. Amaç, koruyucu ulusal düzenlemelerin devletler arasında yarattığı rekabet eşitsizliğinden ulusal ekonomi ve sanayilerin olumsuz yönde etkilenmesini engellemektir. 19. yüzyıl boyunca 7-8 yıllık aralıklarla sürüp giden ekonomik bunalımlar, 1920’lerde büyük ve yaygın bir bunalıma dönüşmüştür. Büyük iflaslar, para bunalımı, yatırımların durması ve işsizlik gibi sorunlarla büyüyen 1929 bunalımı ve bu bunalımların yapısal sorunlardan doğduğu düşüncesi, bu tür sorunların çözümündeki devletin müdahalesine gerek olduğu görüşüne de yol açmıştır. İşte bu ekonomik ve sosyal sorunlar devletin müdahalesini gerekli kılmış, I. ve II. Dünya Savaşları devletin

rolünü daha da genişletmeyi zorunlu kılmıştır. Sosyal sorunların çözümü için sosyal politika önlemlerine ağırlık veren bir “sosyal piyasa ekonomisi” benimsemiştir.⁷

19. yüzyılın pazara dayalı sanayi toplumunun eleştirisini yapan K. Polanyi, 1944’de, büyük eseri Büyük Dönüşüm’ü yayımlıyor, adeta kehanette bulunurcasına isabetli bir teşhis yapıyor, pazar ekonomisinin insanoğlunun ve doğal çevresinin tek hakimi olmasına izin vermenin, toplumun çöküşü ile sonuçlanmaya mahkum olacağını söylüyordu. Böyle bir yıkımın savaş sonrası dünyasında gerçekleşmeyeceğini söyleyerek yüreklere su serpiyor, ulusal ölçekte şahit olduğumuz gelişmenin, ekonomik sistemin toplumun kurallarını belirlemeyi bırakmış olduğunu ve toplumun sisteme galebe çalmasını artık garantiye alınmış olduğunu söylüyordu.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, refahın sağlanması, esas olarak devletin bir fonksiyonuna dönüşmeye başlamıştır. Sanayileşmiş birçok devlet SSCB’nin yaptığı gibi ulusal refah programlarını 1945’ten sonra hızlandırıp, yaygınlaştırmaya başladı. Birleşmiş Milletler, doğrudan ve uzmanlaşmış kurumlar aracılığıyla programlar geliştirdi. Sağlık için WHO, eğitim için UNESCO ve gıda için FAO refahı geliştirecek uzman kuruluşlar olarak faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Yeterli sağlık hizmetleri, kamu sağlığı önlemleri, modern tıptan yararlanma (koruyucu önlemler ve tedavi), yeterli toplumsal gelir (yaşlılık aylığı, işsizlik yardımı ve sağlık sigortası), eğitim olanaklarının kapsamı ve niteliği, yeterli beslenme düzeyi ve barınma refah devletin önemli bileşenlerinden biri oldu.⁸ 1950’li ve 1960’lı yıllardaki ekonomik büyüme hem tam istihdam politikasının uygulanmasını olanaklı kılmış, hem de sağlanan refahın boyutlarının artırılmasını teşvik ederek desteklemiştir. Fordist üretim ve birikim biçimi ise bu süreci kolaylaştıran bir özellik arz etmiştir.

1950’li ve 1960’lı yıllardaki uygulamalar işçi sınıfını ve örgütlerini büyük ölçüde depolitize edip, korporatist ilişkilere yönlendirirken 1970’li yılların ortasından itibaren yaşanan ekonomik kriz ile refah devleti için tehlike çanları çalmaya başladığında yönelinen neoliberal politikalara karşı çıkacak olan direniş merkezleri de etkisiz ve edilgen hale getirilmişti aslında. Refah Devletine denk düşen fordist üretim ve birikim biçiminde, devlet toplumsal refahı da gözetmek durumunda olduğundan emek piyasaları ve çalışma ilişkilerine düzenleyici yönde müdahale etmekte, sistemin gerektirdiği uzlaşmayı sağlamak için emek ve sermayeyi de örgütleri aracılığı ile karar alma ve alınan kararları uygulama süreçlerine katmaktadır. Böylece, devlet gerek planlama gerekse kamu politikası oluşturma

⁷ M. Gülmez, *Uluslararası Sosyal Politika*, TODAİE Yayını, 2000; C. Talas, *Sosyal Politika*, Sevinç Matbası, Ankara, 1967.

⁸ S. Pelizzon, S. ve Casparis, J., “Dünya Beşeri Refahı” in Hopkins, T.K. ve Wallerstein, I. (eds.), *Geçiş Çağı (Dünya Sisteminin Yörüngesi 1945-2025)*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.

sürecinde karşılaştığı önemli sorunları da bu işbirliği aracılığı ile aşmaktadır. Çalışanlar üzerinde toplumsal kontrolü de sağlayan bu mekanizma işçi sınıfını kapitalist devlet ile de bütünleştirmektedir. Kuşkusuz, bu durum, iyi günlerin politikasıdır. Kırılgan olduğu için de ekonomik kriz ile tuzla buz olmaya açıktır.

1970’li yılların sonuna doğru iyi günler sona erirken, vahşi kapitalizm döneminin acımasız politikası ve felsefesinin ideolojik temelleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bunun için, önce 1930’lu yıllarda Keynes’e ve keynezyen politikalar karşı gelen, liberalizmin has iktisatçısı F. Von Hayek’in tozlu raflardaki çalışmalarının yeniden güncelleştirilmesi gerekiyordu. Nobel ödüllerinden biri olarak iktisat dalındaki ödülün Hayek’e 1970’li yılların ortasında verilmesi bu nedenle tesadüf olmasa gerek. Böylece kara günlerin ilk habercisi de ortaya çıkarılmış oluyordu. Sermayenin beklediği Godot gelmişti. Godot’un getirdiği ise, emekçiler ile kır ve kent yoksulları için 19. yüzyılda olduğu gibi vahşete çağrıdan başka bir şey değildi.

Her yeni süreç beraberinde yeni kavramları da gündeme getirmektedir. Yirminci yüzyılın son yirmi yılına damgasını vuran “küreselleşme” kavramı da bunlardan biridir. Üretim ve emek süreçlerinden çok sermaye ve finans hareketleri ile ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin dikkate alınarak yeni bir sürece girildiği dile getirilmektedir. Belirtilen faktörlerdeki gelişmelere bağlı olarak da kapitalizmin küreselleşmekte olduğu ifade edilmektedir. Oysa, burada yeni olan bir şey yoktur. Çünkü, kapitalizm doğası gereği dünya pazarlarına yayılmak, sürekli genişlemek, yeni kar alanları bulmak zorundadır. Bu durum kapitalizm için olmazsa olmazdır, *sine qua non*dur. Giriş babından A. Smith’in 1776 yılında, K. Marx-F. Engels’in 1848 yazmış oldukları eserlerden yapılan alıntılar, bugün olduğu kadar dün de “küreselleşme” olarak ifade edilen sürecin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü, kapitalizm “üretim araçlarında, dolayısıyla üretim ilişkilerinde ve dolayısıyla tüm toplumsal ilişkilerde sürekli devrim yapmaksızın var olamaz”.⁹ Bu durum kapitalizmin ayırt edici özelliklerinden olup, üretimde sürekli dönüşümü, tüm toplumsal kesimlerin aralıksız sarsıntıya uğratılmasını, sonsuz güvensizliği oluşturmasını gerekli kılmaktadır. Öyle ki, bu süreçte “Tüm yerleşmiş ilişkiler, doğurdukları eski değer yargıları ve görüşlerle birlikte çözülüp dağılmakta, yeni oluşarlarsa daha kemikleşmeden eskimektedir. Kalıcı ve duran ne varsa buharlaşıyor, kutsal diye ne varsa kutsallıktan düşüyor ve insanlar nihayet yaşam tavırlarına, karşılıklı ilişkilerine, ayrılmış gözlerle bakmak zorunda kalıyor”.¹⁰ Kapitalizmin dünya pazarına yayılması bu nedenle kaçınılmazlaşıyor. Çünkü, artık sadece yerli hammaddeyi değil, aynı zamanda en uzak bölgelerin hammaddelerinin de işlenip, ürününün de yalnız kendi ülkesinde değil, dünyanın her yerde birden tüketildiği yeni sanayiler ortaya çıkmaktadır. “Yerli imalatla karşılanan eski ihtiyaçların yerini de, en uzak ülke ve iklimlerin ürünleriyle ancak giderebilecek

⁹ A.g.e., s. 50.

¹⁰ A.g.e., s.50.

ihtiyaçlar alıyor. Eski yerel ve ulusal kapalılık ve kendine yeterlilik yerine de, ulusların her yönde hareketliliği ve her yönde birbirine bağımlılığı geçmekte” dir. Bunun en önemli araçları olarak ise karşımıza tüm üretim araçlarının hızla geliştirilmesi, ulaşım ve iletişimin sonsuz kolaylaştırılması çıkmaktadır.¹¹ Kapitalizm bu özelliği ile “tüm ulusları, eğer yerle bir olmak istemiyorlarsa burjuva üretim tarzına uymaya zorluyor; uygarlık diye kendi uygarlığını ithal etmeye” zorluyor.¹² Dün olduğu gibi bugün de. Dün, burjuvazi, kapitalizm, emperyalizm olarak nitelendirilen bu süreç, bugün küreselleşme olarak nitelendiriyor. Sıfatlandırmalar değişse de, sürecin özünde bir değişiklik yok. Öz üretimin ve tüketimin dünyaya yayılmasını, tüm dünyayı sınırsız bir üretim ve tüketim alanına dönüştürülmesinden başka bir şey değildir. Kuşkusuz ulaşılan her aşamaya bağlı olarak daha yetkinleşmiş üretim güçleri ve üretim ilişkileri ile. Eğer, “Tarih, her biri kendinden önce gelen kuşaklar tarafından kendisine aktarılmış olan malzemeleri, sermayeleri, üretici güçleri kullanan farklı kuşakların ardarda gelişinden başka bir şey” değilse,¹³ bundan daha doğal ne olabilir ki? Öyle olduğu için de, bireylerin “gittikçe kocamanlaşan ve son kertede kendini **dünya pazarı** olarak açığa vuran bir gücün kölesi haline gelmeleri de tamamen ampirik bir olgudur”.¹⁴

Ulaşılan “yeni” aşamayı ifade etmek için, 1960'lara doğru Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerikan işletme okullarında kullanılmaya başlanan, yine bu çevrelerden çıkmış bazı iktisatçılar tarafından popülerize edilen ve son yılların “gözde” kavramlarından biri haline gelen “küreselleşme” kendine bir yandan “tutkulu” yandaşlar öte yandan “alerjik” karşıtlar yarattı. Belirleyici yönü iktisadi olmakla birlikte “küreselleşme” olgusu siyasal, kültürel yönleriyle de gündeme getirildi.¹⁵ İktisadi gelişmeleri anlatırken başvurulan temel referans noktalarından biri haline gelen küreselleşme yeni yatırım araçlarının yaratılması, bunların etkinliğini arttıran ve yaygınlaştıran bir haberleşme ve bilgi işlem teknolojisinin hızla gelişmesi, sermayenin dolaşımının serbestleşmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu türden salt iktisadi bir açıdan bakıldığında küreselleşme gerçekte sermayenin uluslararasılaşmasındaki hızlanmanın ve genişlemenin artık uluslararasılaşma kavramına sığmayan bir düzeye ulaştığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Burada söz konusu olan artık uluslararası, doğrusal bir boyut değil, global çok yönlü ve karmaşık bir boyuttur.¹⁶

Küreselleşme kavramıyla ifade edilen bu sürecin iki bileşeni var. Bir tanesi sermaye birikim süreci ile ilgili. Burada esas olan sermaye dolaşımının

¹¹ A.g.e., s.50-51.

¹² A.g.e., s. 51.

¹³ K. Marx-F.Engels, **Alman İdeolojisi (Feuerach)**, (Çev. S. Belli), Sol Yayınları, Ankara, 1999, s.63.

¹⁴ A.g.e., s. 64.

¹⁵ Taner Timur, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.7-8.

¹⁶ Ergin Yıldızoğlu, **Küreselleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 14.

serbestleşmesi, hacminin artması, hızlanması, yaygınlaşması ve yeni yatırım araçlarının devreye girmesinden sözedilmektedir. İkincisi ise teknolojik gelişmelerle ilgili. Burada da bilgisayarların yaygınlaşmasında, haberleşme ve bilgi işlemin hızlanmasından ve büyük bir hızla ucuzlamasından, ucuzlamasına yol açan gelişmelerden söz edilmektedir. Örneğin, sabit fiyatlar üzerinde hesaplandığında, 1920’den 1990’a kadar ortalama maliyetler deniz taşımacılığında yaklaşık yüzde 70, hava taşımacılığında yaklaşık yüzde 80, uydu kullanımında yaklaşık yüzde 90, uluslararası telefon kullanımında ise yüzde 99 düşmüştür.¹⁷ Öte yandan, bilgisayarlı sistemlerin uygulamaya konulması, üretim sürecinin planlama ve tasarım aşamasından nihai montaj aşamasına kadar farklı alt bölümlere bölünerek uzak mesafelerden eşgüdümle yürütülebilmesini olanaklı kılarak, aynı ürünün üretiminin farklı aşamalarının yeryüzünün çok farklı noktalarında sürdürülebilmesini ekonomik olarak anlamlı hale getirmiştir.

Teknolojik devrimle el ele gelişen ve sermayenin yeni coğrafyaları hızla etki alanına almasıyla ilerleyen ve küreselleşme olarak ifade edilen bu sürecin, bu gelişmelerin dünya ekonomisinin 1870-1911 arasında yaşadığı “belle époque”a, kapitalizmin hızlı bir yayılma ve gelişme dönemine, büyük ölçüde benzediği görülmektedir. Sermayenin serbest dolaşımı; doğrudan veya portföy yatırımlar ile sermaye ihracı ve böylece sermayenin uluslararasılaşması; demiryolu ve buharlı gemilerin yaygınlaşması; iç patlamalı motorun icadı, telgraf, deniz altı telgraf hatları, nihayet telefon gibi bir teknolojik devrim ile taşımacılığın ve haberleşmenin ucuzlaması; Kanada, Arjantin, Avustralya, Yeni Zelanda, Rusya, Çin gibi pazarların açılmaya başlamasıyla, dünya ekonomisinin zincirden boşanırçasına gelişmesi ve yaygınlaşması, uluslararası ticari rekabetin şiddetlenmesi, ülkelerin uluslararası iş bölümü içindeki yerlerinin altüst olması, devletlerarası düzlemde siyasi konumların değişmesi bu türden benzerlikler olarak sayılabilir. Örneğin 1870-1915 döneminde uluslararası yatırımlarda yapılan üretim toplam global üretimin yaklaşık yüzde 9’una ulaşmışken, 1991’de bu oran ancak yüzde 8.5 olarak gerçekleşmiştir.¹⁸ Uluslararası ticaretin toplam dünya üretimi içindeki payı 1913’te yüzde 33 iken bu oran 1970’li yıllarda yüzde 25’e, 1990’ların ortasında da yüzde 45’e ulaşmıştır. Yani 1913’lerin düzeyini yeni yeni aşmıştır.¹⁹ Bu açıdan da bakıldığında dünya ekonomisinin yüzyılın başındaki bütünlüklüğe yeni yeni ulaştığı görülmektedir. Ancak, dünya ekonomisindeki bütünlüğün son yıllarda artan bir hızla gerçekleştiği de unutulmaması gereken bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışanlar açısından bakıldığında, özellikle örgütlülük düzeyi açısından durumun ne olduğu küreselleşme açısından önem taşımaktadır. Örneğin, sendikalaşmanın güç kaybettiği ülkelerden olan İngiltere’de 1913’te sendikalaşma

¹⁷ Sungur Savran, “Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı (1)”, *Sınıf Bilinci*, Sayı: 16, Kasım 1996, s.45.

¹⁸ E. Yıldızoğlu, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁹ S. Savran, *a.g.e.*, s.43-44.

oranının yüzde 23, 1989’da yüzde 41 olması; Fransa’da 1912 yılında yüzde 8 olan sendikalaşırma oranının 1989’da yüzde 10.2 olması bu açıdan anlamlı veriler olarak değeriendirilebilir.²⁰ Dünya ekonomisinin bütünleşmesi açısından bakıldığında günümüzdeki gelişmeler ile 1870-1911 dönemi arasında önemli benzerlikler görülürken, sendikalaşırma açısından bakıldığında İngiltere ve Fransa gibi sendikalaşırma düzeyinde büyük düşüşlerin gerçekleştiği ülkelerde bir önceki döneme göre daha olumlu bir durumun olduğu anlaşılmaktadır. Bir önceki dönem, sosyal patlamaların sık yaşandığı, işçilerin eylemlilik açısından oldukça hareketli olduğu, nihayet 1917 yılında işçi sınıfı adına Rusya’da bir Devrimin gerçekleştirildiği bir dönem özelliği taşımaktadır. Bir yandan dünya ekonomisi bütünleşirken öte yandan ulu-devletlerde işsizliğin artması, çalışma sürelerinin esnekleştirilmesi, maliyeti düşürmek amacıyla ücretlerin bastırılıp, reel olarak düşürülmesi, işçileri örgütsüzleştirme çabaları üretimden yeterince pay almayan bu büyük kitleyi uzun yıllar bu koşullar altında çalıştırmayı, yaratılacak olan bu yeni durumu kabullenmeyi olanaklı kılacak mıdır? Tarih bu açıdan oldukça öğretici örneklerle dolu, geriye dönüp bakmak yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Kendiliğinden bir gelişmeyi işaret ettiğinden küreselleşme kavramının öznesi yok. Öznesi olmadığı için de yönü yok; global. Bu nedenle de küreselleşme karşımıza, kendiliğinden ve adeta doğal ve homojen bir süreç olarak ortaya çıkıyor ve hiç bir direniş olanağını içermiyor. Bu özelliği nedeniyle sihirli bir kavrama dönüştürülen küreselleşme çalışanların lehine/yararına bir politika önerisi geldiğinde aşılmasız bir engel olarak çıkarılmakta; çalışanların yaşam koşullarını olumsuz etkileyecek politikalar söz konusu olduğunda ise haklı bir mazeret olarak kullanılmaktadır.

Öznesine işaret edilmeyen “küreselleşme” söyleminde temel hedef ve amaç olarak dünyaya açılma, rekabet gücü gibi kavramlar önemli yer tutarken 1980 öncesinin kalkınma, sanayileşme, sosyal adalet, sosyal refah gibi kavramlar ya tamamen unutulmuş ya da tozlanmak üzere rafa kaldırılmıştır. “Küresel ekonominin” gereklerine uyum sağlamak için ise şirketlerin esnek olması gerektiği sık sık dile getirilmektedir. Buradaki esneklik hem üretim süreçlerini hem de emek süreçlerini kapsamaktadır. Öznesine işaret edilmeyen küreselleşme sürecinin aktörleri olarak karşımıza Dünya Bankası ve IMF’nin çıkması tesadüfi değildir. Çünkü, küreselleşme ekonomik bir süreç olduğu kadar esas itibarıyla bir siyasal süreçtir de.²¹ Bu sürecin iki tarafında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin devletleri olmakla birlikte, ülke içindeki sınıflar da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yeniden yapılandırılmasından en çok etkilenenler ise

²⁰ Michael Salamon, **Industrial Relations**, London, 1992, s. 653-655; Jelle Visser, “Syndicalisme et désyndicalisation”, **Le Mouvement Social**, sayı: 162, Ocak-Mart 1993, s. 20; J. Bruhat ve M. Piolat, **Esquisse d’une Histoire de la CGT**, Paris, 1966, s. 56.

²¹ İ. Üşür, “Küreselleşme ve Yoksulluk”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİE Yayını, Ankara, 2002, s. 48-49.

ücretli çalışanlar olmaktadır. Rekabet ve uyum adına emek piyasalarının esnekleştirilmesi, kuralsızlaştırılması, örgütsüz kılınması çalışanları hem güçsüz kılmakta hem de geleceğe yönelik güvenini kırmakta, kaygılı ve korkulu bir ortama sürüklemektedir. Bütün bunlar ise çalışanlara, kır ve kent emekçilerine, işsizlere yoksulluk olarak yansımaktadır. Aslında son yirmi yılda küreselleşme olarak sıfatlandırılan süreç işçi sınıfını örgütsüzleştirme, bu örgütsüzleştirmeğe bağlı olarak önce çalışanların sonra toplumun diğer kesimlerinin yoksullaştırılmasından başka bir şey değildir. Çünkü, küreselleşme olarak efsaneleştirilen bu süreç aslında J. E. Stiglitz’in ifadesi ile “büyük hayal kırıklığı”ndan başka bir şey değildir.²² Hayal kırıklığının ötesinde F. Şenses’in ifadesiyle “küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk”tur.²³ Yoksullaştırmanın en önemli aracı ise toplumun emek ile sermaye arasındaki bölüşüm sürecinde, toplumun sosyal refah harcamalarında aldığı payın artırılması mücadelesinde işlevi olan sendikaların etkisizleştirilmesidir. Küreselleşme adı altında son çeyrek yüz yıl da yapılan bundan başka bir şey değildir. Örgütsüz kapitalizm olmasa bile, etkisiz örgütlü kapitalizm tercih edilmiştir.²⁴

Küreselleştir, Sendikasılaştır, Yoksullaştır

İdeolojilerin, tarihin sonunun geldiğinin ilan edildiği bir dönemde çalışmanın da sonunun geldiğini ilan etmemek olmazdı. Çok gecikmeden, çalışmanın sonu da ilan edildi. Kuşkusuz bunu işçi sınıfının da önemini kaybettiğini izlemeliydi. Öyle de oldu. Artık işçi sınıfı önemini yitirmiş, arkaik toplumun arkaik kesimini oluşturmaktaydı; tarihçilerin, antropologların üzerinde çalışması gereken bir konudan ibaretti. Ne var ki, ne ideolojilerin ve tarihin sonu gelmişti, ne de çalışmanın ve işçi sınıfının. Olan bir değişimdi. Dün olduğu gibi bugün de. İşçi sınıfı da çalışma da değişmişti, tarihsel sürecin akışı içinde gelişmelere bağlı olarak, ama bu bir son değildi. Neo-liberal ideolojik kampanyanın bir süre için bulandırdığı kafalar zamanla yeniden netleşmeye başlamış, şaşkınlık kısa sürede aşılarak işçi sınıfının değişen yapısı üzerindeki araştırmalar ile ideolojik mücadele yeni boyutlar kazanmıştır.

İdeolojik mücadelenin sürdüğü alanlardan biri olarak da karşımıza sınıf kavramı çıkmaktadır. “Sınıf” kavramı ne kadar muğlaklaştırılıp, belirsizleştirilirse, sınıf mücadelesi sorunu da o kadar arka plana itilip, önemsizleştirileceğinden önemlidir. Son çeyrek yüzyılda sınıfa ilişkin tartışmaların daha çok liberaller tarafından yapılmaya çalışılmasının temel nedenlerinden biri de budur. Çünkü, sınıf

²² J.E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev. A. Taşcıoğlu-D. Vural), Plan B Yayıncılık, İstanbul, 2002.

²³ F. Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

²⁴ Sendikaların tamamen tasfiye edilmemesinin nedenlerinden biri kapitalizmin işçi sınıfını kontrol altında tutacak bir örgütlenmeye sürekli duyduğu ihtiyaçtır. Dünya Bankası'nın 2003 yılında yayımlanan “Unions and Collective Bargaining” başlıklı raporu bu durumu oldukça net şekilde bir ortaya koymaktadır.

kavramının tanımını belirsizleştirildikçe kapitalist toplumun dinamiklerinin anlaşılmasındaki önemi de o derecede azalacaktır. Kavram kadar, sınıfın kapsamının daraltılmaya çalışılması da bu ideolojik yaklaşımın bir parçasıdır. İşçi sınıfının toplumda önemsiz bir nüfusa tekabül ettiğinin ortaya konması hem mücadele dinamiklerini hem de sınıfın kendine olan güveni ve önemi azaltacaktır. Son yıllarda işçi sınıfının eski önemini kaybettiğinin sıkça ileriye sürülmesinin arkasında yatan temel neden de budur. Böylece kendine güvenini kaybetmiş, mücadele azmini yitirmiş, kendisini önemsiz ve değersiz gören bir sınıf yaratılarak sistem ve düzene yönelik potansiyel bir tehlike olması önlenmek istenmektedir. Sınıf kavramı muğlaklaştırıldıkça, sınıfın kapsamı daraltıldıkça üretim, dağıtım ve bölüşüm süreçlerinin arkasındaki gerçek de gizlenmiş olacak, artı değer, sömürü, üretim araçlarının mülkiyeti, antagonistik üretim ilişkileri de tartışma dışı bırakılacaktır. Çünkü, sınıf ilişkileri aynı zamanda bize bir üretim tarzında mülkiyet ve kontrol biçimlerini de göstermektedir. Sosyal diyalogun, toplumsal uzlaşmanın hayata geçirilmesi için, sınıflararası çelişkilerin, çatışmaların yumuşatılması, mücadelenin ortadan kaldırılması için bu türden bir ideolojik yaklaşım kaçınılmazdır. Bu yaklaşım, emekçilerin toplum içindeki konumlarını fark etmelerini önlemeye yöneliktir. Oysa sınıf bilinci ve bu bilincin gereğini yerine getirmek için üretim sürecinde ve ilişkilerinde bulunulan konumun fark edilmesi gerekmektedir. Sadece kendinde sınıf için değil, kendisi için sınıf olabilmek için de bu zorunludur. Bunun önemini çok iyi bilen kapitalistler, üretim ve emek süreçlerinde geliştirdikleri yöntem ve tekniklerle mümkün olduğunca fark edilmeyi önlemeye çalışmışlardır. Örneğin, kapitalistler kontrol fonksiyonlarını yönetici ve teknik uzmanlar aracılığıyla bürokratikleştirerek aynı zamanda sınıf antagonizmasının belirgin özelliklerinin saklanması sağlanmışlardır. Sınıf ilişkilerinin zorunlu dikotomik doğasının, bürokratik sürecin yarattığı otorite ilişkilerinin hiyerarşik yapısı içinde gizlenebilmesi, sınıf sömürsünün özne anlaşılabilirliğinin sınırlandırılmasına da hizmet etmiştir.²⁵ Son dönemlerde ise emek süreçlerindeki değişim ile birlikte işçi sınıfında ciddi bir karakter aşınmasını gerçekleştirmiştir. Gelecek kaygısı ve korkusu içinde güvenini kaybetmiş bir sınıf oluşturmak kapitalistlerin en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Bunun en önemli aracı ise çalışma sürelerinin belirsizleştirilmesi ve işgüvencesinin kaldırılması olmuştur. Her alanda egemenliğini kuran esneklik aşlında bizatihi sınıfın kimliğine yönelik bir saldırıdır.

Kapitalistlerin tüm bu çabalarına rağmen, iş ilişkileri hiyerarşik bir biçimde düzenlenseler bile, altta yatan dikotomik ve çatışkılı doğanın ayırıcına varmak mümkündür. Çünkü bazı görevler sermayenin fonksiyonları ile ilişkiliyken, diğerleri emeğin faaliyetine ilişkindir. Bu nedenle kar temelli çalışan her firmada sınıf ilişkileri de hüküm sürer. Öte yandan gelecek kaygısı ve korkusu ile meydana gelen

²⁵ R. Scase, **Sınıf (Yöneticiler, Mavi ve Beyaz Yakalılar)**, Rastlantı Yayınları, Ankara, 2000, s.20-21.

karakter aşınması, emek süreçlerindeki yoğunluğun ve sömürünün boyutuna bağlı ve işyeri ile olan ilişkilere bağlı olarak aşılabılır. Çünkü, çalışanların çoğu sömürdüklerini fark ederler. Sorun, bu sömürünün, yaşananların çalışma ilişkilerinin kaçınılmaz bir gerçeği olup olmadığına görülmesindedir.²⁶

Günümüzde “küreselleşme” olarak adlandırılan yeni süreç emeğin sömürüsünün yoğunlaştırıldığı ve işçi sınıfının etkisizleştirilmeğe çalışıldığı, kendisine olan güveninin kırılmaya çalışıldığı bir olgu olarak etkisini girdiği her alanda duyurmuştur. Türkiye de bu süreçten farklı boyutlarda etkilenmiş işçi sınıfının yapısı üzerinde gözlemlenebilir değişimler meydana gelmiştir. Dün olduğu gibi bugün de üretim ve emek süreçlerine bağlı olarak işçi sınıfının yapısı değişmektedir. Yapılması gereken sınıfın sonunu ilan etmek değil, bu değişimin boyutlarını nicel ve nitel açıdan ortaya koyarak, sonuçlarını değerlendirmek ve bu sonuçlara yönelik politikaları belirlemektir.

Dün olduğu gibi bugün de iktisadi yapının, sanayileşmenin, üretim ve emek süreçlerinin değişimine bağlı olarak işçi sınıfının yapısı ve özellikleri de değişmektedir. Çünkü sanayileşmenin, üretim ve emek süreçlerinin niteliğinin değişmesi ve yeni boyutlar kazanması, toplumların insan gücü yapısının nitelik ve bileşiminde köklü değişikliklere yol açmaktadır. Günümüzde üretim teknolojilerindeki hızlı değişim, işgücü talebinin biçimini değiştirmekte, niteliksiz işgücünün yerini bilgi ve beceri düzeyi yüksek, eğitilmiş işgücü almaktadır. İleri teknolojilerin sermaye yoğun oluşu gelişen teknolojiye bağlı istihdam sorunlarına, işsizlik gibi, neden olurken, endüstri ilişkilerini de etkilemekte, işgücü piyasası ve geleneksel çalışma biçimleri daha esnek bir görünüm kazanmaya başlamaktadır. Sanayileşmenin ulaştığı düzey, aldığı biçim ve ileri imalat teknolojilerine geçiş ile birlikte, görece önemi azalan sektörlerde teknolojik yenilenme işsizliğe yol açarken, yeni teknolojilerin devreye girmesi ile nitelikli işgücüne olan talep yükselmekte, yeni çalışma türleri (esnek zamanlı, kısmi zamanlı çalışma gibi) ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ideolojisini yapanların çok iyi bildikleri bir şey var. Dünden kalan bir deneyim olarak. Toplumda sınıflar varsa, işçiler hareketlenmişse, işçiler kendisi için sınıf olma kimliğine kavuşmuşsa, daha yüksek ücret ve daha iyi yaşam istemeyi öğrenmişlerse artık siyasal iktisadi da biliyorlardır, taleplerini buna göre biçimlendiriyorlardır. O zaman bu bilinci ve bu bilincin kaynağı örgütleri yok etmek ya da en azından zayıflatarak dumura uğratmak gerekir. Bunun için bir terbiye edici büyük korku gerekir. Kapitalizmde işsizlikten, bir gelirden yoksun kalmaktan daha büyük korku olmaz. Esneklik, rekabet bu korkunun oluşturulduğu ve hayata geçirildiği önemli araçlar olmuştur. Esneklik, rekabet ve işsizlik baskısı önce sendikaları zayıflatmış, ardından sendikaya üye olmanın “sakıncalarını” göstermiştir. Öyle olduğu için de 1980 sonrası dönem sendikasızlaştırma dönemi olmuştur. Çünkü, sendikaların güçlü olduğu yerde kapitalistler maliyeti azaltarak rekabette üstünlük sağlamak için ücretleri istedikleri düzeye indiremez. Dünya

²⁶ A.g.e., s. 104.

ekonomisi ile bütünleşmek için, ihracatta rekabet üstünlüğü elde etmek için işçileri uysallaştırmak gerekir. İşçileri uysallaştırmak için onların örgütlerini zayıflatıp, etkisizleştirmek gerekir. Çünkü, ücretleri kontrol etmek için, işçileri kontrol etmek gerekir, işçileri kontrol etmek için örgütleri olan sendikaları zayıflatıp, etkisizleştirmek gerekir, işçileri korkutmak gerekir.²⁷ Uluslararası alanda rekabet ve dünya ekonomisi ile bütünleşmek için bu kaçınılmaz oluyor. Sonuçları? Sonuçları işçiler, kırsal ve kent yoksulları için daha da yoksullaşmak oluyor. Aşağıdaki tablo bu durumu oldukça net olarak ortaya koyuyor.

²⁷ Korkunun ve etkilerinin yaratmak istediği ortam için bakınız Y. Küçük, **Quo Vadimus? Nereye Gidiyoruz?**, Tekin Yayınevi, Ankara, 1985, s. 150-152.

Tablo 1: Sendikasılaşırma ve Bu Süreçte Yoksullaşırma:1985-1995 (%)

Ülke	Tarım dışı işgücünde sendikalaşırma değişim oranı: 1985-1995 (%)	Ücret ve maaşlılarda sendikalaşırma değişim oranı:1985-1995 (%)	Kentsel Yoksulluk Nüfusun (%)		Kırsal Yoksulluk Nüfusun (%)	
			1980	1990	1980	1990
Mısır	-23.9	-9.1	26	29	19	21
Kenya	-59.6	...	10	29	55	46
G. Afrika	40.7	130.7
Uganda	-49.9	16	...	24
Zambiya	-33.3	...	26	45	80	87
Arjantin	-47.9	-42.6	7	15	10	20
Kanada	-0.6	1.8
Şili	37.2	...	12	32	25	34
Kolombiya	-37.3	...	36	38	45	68
El Salvador	-8.0	43	76	56
Meksika	-42.7	-28.2	36	37	54	55
ABD	-15.2	-21.2
Uruguay	-41.4	...	9	10	21	23
Venezuela	-42.5	-42.6	15	31	26	53
Avustralya	-29.6	-29.6
Bangladeş	-71.9	...	66	34	74	53
Çin	-7.8	...	2	0	24	12
Hindistan	-18.2	...	40	4	51	48
Japonya	-17.7	-16.7
Malezya	-13.4	...	13	7	37	19
Yeni Zelanda	-50.7	-55.1
Pakistan	-13.4	...	23	...	30	...
Filipinler	24.1	84.9	45	37	59	52
Singapur	-20.4	-18.1
Tayland	-7.4	-2.5	22	15	33	34
Avusturya	-29.2	-19.2
Belçika	-9.2	-0.2
Çek Cumh.	-52.8	-44.3
Danimarka	1.2	2.3
Finlandiya	-2.8	16.1
Fransa	-47.4	-37.2
Almanya (Bir)	-3.5	-17.6
Yunanistan	-34.5	-33.8	15	...	34	...
Macaristan	-29.2	-25.2
İrlanda	-12.5	-12.6
İsrail	-76.9	-77.0

İtalya	-7.0	-7.4
Hollanda	-6.7	-11.0
Polonya	-42.6	-42.5
Portekiz	-53.7	-50.2
Romanya	-19.8
Slovakya	-31.9	-19.8
İspanya	56.2	62.1
İsveç	-2.7	8.7
İsviçre	-21.2	-21.7
İngiltere	-27.2	27.7

Kaynak: ILO, **World Labour Report 1997-98**, Geneva, 1997’den yararlanılarak düzenlemiştir.

Tablodaki veriler, bazı istisnaları bulunmakla birlikte, küreselleşme süreci olarak ifade edilen dönemde genellikle sendikasılaşırma ile birlikte yoksullaşırmanın da koşut gittiğini göstermektedir. Kuşkusuz bu durum tüm sendikalı ya da sendikasıız işçilerin mutlak anlamda yoksullaştığı anlamına gelmiyor. Ancak, bir ülkede ücretler üzerinde önemli bir sürükleyicilik işlevi gören sendikaların güç kaybetmesi ile birlikte reel ücretlerdeki düşüşün hem işçilere hem de toplumun geri kalan kesimine bir olumsuzluk olarak, bir yoksullaşırma süreci olarak da yansıdığı çok açıktır.

1980’li yıllarda bazı sanayileşmiş ülkelerde sendikaların üye sayısının azalışı, sendikalaşırma oranlarının düşüşü, güç ve temsil yeteneklerinin zayıflayışını kimilerince sendikaların sonu, sendikasıız çalışırma ilişkilerinin doğuşu olarak değerlendirildi. Evet, bazı ülkelerde bireyin ön plana çıkarıldığı, örgütlülüğün dışlandığı bir dönemde sendikal hareket ciddi boyutta bir kriz ile karşı karşıyaydı ve önemli miktarda üye kayıpları ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu doğru, ama sadece bir sonuç. Bu sonuca ulaşırma sermayenin saldırısı, sendikasılaşırma çabaları kadar, mevcut sendikal yapı, politika ve sendika liderlerinin de payı vardır. İşbirlikçi, işyeri ve ücretle sınırlı, bencil bir sendikacılık ve bürokratik yönetimle bir de sosyal kontrol işlevi yerine getirilmişse, ilk ekonomik krizde başka bir şey de beklememek gerekmektedir. Sermaye birikimi ve karları rahatsız etmedikçe bu türden bir sendikacılığın sermayeye zarardan çok yararı olmaktadır. Ancak, sermaye birikiminde sorunlar, karlarda düşüş meydana geldiğinde, yani kriz ile karşı karşıya kalındığında sendikalar sermaye için artık bir tehlikeden başka bir şey değildir. Bu dönemde sendikasılaşırma çabaları yoğunlaşır, işçiler kendileri ile işsizler arasındaki rekabeti ücret artışlarını düşürür, düşük ücretlerle çalışırma razı olunur. Bu durum, bugüne özgü değildir, sanayileşmenin tarihi kadar eskidir. Çünkü, Engels’in (1997), daha 1845’te belirttiği gibi, “rekabet, modern sivil toplumda egemen olan herkesin herkesle savaşının en tam ifadesidir. Bu savaş, yaşam savaşını, varolma savaşını, yalnızca toplumun farklı sınıfları arasında verilmekle kalmaz, bu sınıfların tek tek üyeleri arasında da verilir. Herkes bir başkasının önünde engeldir, ve herkes kendi önündeki engeli bir kenara itmenin ve onun yerine geçmenin yolunu aramaktadır. Nasıl burjuvazinin üyeleri kendi aralarında rekabet

halindeyseler, işçiler de kendi aralarında sürekli rekabet halindedirler”. İşçilerin işçilerle, işçilerin işsizlerle de rekabet halinde olduğu bu durumda, “her biri ötekinin ayağını kaydırıp yerine geçmeye çalışır. Ne var ki, işçilerin kendi aralarındaki bu rekabet, işçi üzerindeki etkisiyle, bugünkü durumun en kötü yanındır; burjuvazinin elinde proletaryaya karşı en keskin silahtır. İşçilerin bu rekabeti birlikler [sendikalar] yoluyla ortadan kaldırma çabaları, burjuvazinin bu birliklere [sendikalara] karşı duyduğu nefret, ve bu birliklerin [sendikaların] başına çöken her yenilginin burjuvazinin utkusu olması bu nedenledir”.

Tarihe dönüp ekonomik krizler ile sendikal politikalar ve yapılar arasında bir ilişki aradığımızda, karşımıza birbirinin benzeri sonuçlar çıkmaktadır: sendikalar üye kaybetmekte, yeni sendikal yapı ve politikalara yönelerek bu krizden çıkmaya çalışılmaktadır.

1873-1874 krizi, İngiltere’de, Almanya’da, Avusturya’da, ABD’de, Kanada’da sendikalarda önemli üye kayıplarına neden olmuştur. Örneğin, İngiltere’de 1869 yılında 250 bin olan sendikal işçi sayısı 1873’te 1 milyona ulaştıktan sonra, krizle birlikte 1875’te 500 bine düşmüştür (Sagnes, 1994). Benzeri bir süreç 1929 Bunalımında da yaşanmıştır. Bunalım öncesinde, İngiltere’de 6 milyona yaklaşan sendikalı sayısı 1933’te 4 milyon 400 bine Almanya’da 8 milyona yaklaşan sendikalı sayısı 5 milyona düşmüştür (Sagnes, 1994). Belçika, ABD gibi ülkeler de benzeri bir süreç yaşamışlardır. 1974 krizi ve sonrasında yaşananlar da aynıdır. pek çok ülkede sendikalar 1980’li yıllar boyunca önemli sayı ve oranda üye kaybetmişlerdir.²⁸

Her üç krizden de sendikalar üye kaybederek çıkmışlardır. Ama daha sonra yeni sendikal politikalar izleyerek, yeniden yapılanarak güç kazanmaya başlamışlardır, üye sayısı ve üyelik oranları yeniden artmıştır.

1873-1874 krizinden çıktıktan sonra, meslek sendikacılığında işkolu sendikacılığına yönelerek, toplumsal ve ekonomik hayat ile ilgili sorunları dile getirip, bunları sendikal politikalara katarak, reform taleplerinde, sosyal haklar talebinde bulunarak önemli sayıda üye ve güç kazanmışlardır (Sagnes, 1994). Sanayileşmeye, sanayi işçilerinin artmasına bağlı olarak da üye potansiyelleri artmıştır.

1929 Bunalımından sonra ise, sendikalar özellikle II. Dünya Savaşı-1980 döneminde devlet ve işverenlerle işbirliği içine girerek, korporatist ilişkiler kurmuşlar, böylece verilen ödümler karşılığında üye sayılarını arttıracak hak ve düzenlemelere kavuşmuşlardır. Bu dönemde, sendikalar genellikle merkezi, otoriter, bürokratik, tekelci bir yapıya kavuşmaya başlamışlardır.²⁹ Bu nedenle, 1960-1974

²⁸ 1974 sonrası sendikalardaki üye kaybı metnin sonundaki tabloya bakılabilir. Ayrıca daha fazla bilgi için bakınız M. Çetik-Y. Akkaya, **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, FES/Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1999; Y. Akkaya, “1990’lı Yıllarda Endüstri İlişkileri”, **Mülkiye**, Cilt: XXIII, Sayı: 215, Mart-Nisan 1999.

²⁹ Korporatist sendikacılık ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız Yüksel Akkaya, **Neo-Korporatizm ve Türkiye’de Sendikacılık**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, 1996; Yüksel

dönemi korporatist ilişkilerin geliştiği ülkelerde 1960 sonrası nın en az greve gidilen dönemi olmuştur.³⁰

1974 sonrası dönemde ise, sendikalar önce bocalamış, sonra yeni politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Ücretli emek içinde sendikaların dayandığı sanayi işçilerinin payının azalıp, hizmet sektörünün payının artması, gençlerin ve kadınların işçiler içindeki oranının artması, sendikaları hizmet sektöründe çalışanlar ile kadınları üye yapmaya itmiştir. Hizmet sektöründe son yıllarda, özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısında, gerçekleştirilen kimi başarılı grev ve mücadeleler bu sektörde sendikalaşma açısından önemli adımlar atılmasına yol açmıştır. 1980’li yılların başarısız grevlerinden sonra bu başarılı grevler sendikalar olan güveni ve ihtiyacı arttırmıştır. 1980’li yıllar boyunca sermaye grevlere direnmiş, devlet kurumlarını ve medyayı da arkasına alarak bu grevleri etkisiz kılmıştır. 1995 sonrası nın başarılı grevleri ise hem grev eğilimini hem de sendikalar olan güveni artırmaya başlamıştır.

1990’lı yılların bazı grevleri ve sendikaların grev politikaları farklı özellikler taşımaktadır. Bu grevlerde, grevler bir işyerinin sorunu olmaktan çıkarılıp, bir toplumsal soruna dönüştürülmektedir. Cinsiyet ayrımından, etnik ve ırk ayrımcılığına; göçmen işçi sorunundan çalışan çocuk sorununa kadar pek çok konu bu türden grevler süresince tartışılmış, medyanın sansürü internet aracılığı ve web siteleri ile kırılarak aşılıp çalışılmıştır. Toplumda yaratılan duyarlılık ile işverenler üzerinde bir baskı kurularak, taleplerin kabulüne zorlanılmışlardır.³¹ Örneğin, ABD’de “Hizmet Sektörü Çalışanları Uluslararası Sendikası” tarafından başlatılan “justice for janitors” kampanyası, Silikon Vadisi’nde, binaların bakım ve güvenliğinde çalışanları örgütlemeye büyük bir başarı kazanmıştır. Bu kampanyada Oracle, Apple, Hewlett Packard gibi büyük kuruluşların çalışanlarının elektronik postalarına ulaşarak, her gece binaların, büroların temizliğini yapıp, güvenliğini sağlamaya çalışanların içinde buldukları olumsuz çalışma koşulları anlatılmış, burada çalışan mühendis ve teknik elemanlardan kendi şirketlerinde içsel baskı grupları oluşturmaları istenmiş ve bu sağlanmıştır. Böylece, yerel bir eylem internet aracılığı uluslararasılaşmakta, şirketlerin teknik elemanları ile sendikası çalışanlarından içsel baskı grupları oluşturmalarının yanı sıra, eylem toplumsallaştırılmaktadır. Öte yandan, bazı eylemlerde kimi sosyal araçlar da politik ve toplu pazarlık taleplerine dönüştürülebilmektedir (Alex, 1997).

Akkaya, “Globalleşme: Neo-korporatizmin Sonu mu”, Prof. Dr. Metin KUTAL’a Armağan, Ankara, 1998.

³⁰ Grevlerle ilgili dönemseller bir değerlendirme için bakınız R. Hyman-A. Ferner, *New Frontiers in European Industrial Relations*, Blackwell, Oxford, 1994.

³¹ Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız Stuart Eimer, “From ‘Business Unionism’ to ‘Social Movement Unionism’: The Case of the AFL-CIO Milwaukee County Labor Council”, *Labor Studies Journal*, Cilt: 24, Sayı: 2, 1999.

Son çeyrek yüzyılda sendikaların küreselleşme sürecine uygun örgütlere dönüştürüldüğünü, yeterince ıslah edildiği gösteren önemli dokümanlardan biri de Dünya Bankası'nın hazırlamış olduğu bir rapordur.³² Bu rapora son yıllardaki sendikacılık mevcut durum ve süreç ile uyum sağlamıştır. Sendikalar artık işçilerin değil, sermayenin istediği örgütlere dönüşmüştür. Çünkü, sendikaların örgütlü olduğu alanlarda artık daha az greve gidilmekte ve grevler daha kısa sürmektedir. Üstelik sendikalı işçi ile sendikasız işçi arasında çok büyük bir ücret farkı bulunmamaktadır. ABD'de bu fark yüzde 15'e kadar sendikalı işçi lehine çıkarken, Avrupa'da bu fark yüzde 5-10 arasında değişmektedir. Gelişmiş sanayileşmiş ülkeler açısından bakıldığında, sendikacılığın yapılandırıldığı yeni haliyle kapitalizm tarafından kabul göreceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek 2000'li yılların başında Avrupa'da pek çok sendika yeniden üye kazanmaya başlamıştır. Ancak, bu sendikaların ücretler üzerinde ciddi bir baskı oluşturmadığı da gözden kaçırılmamalıdır. Sendika üyeliğine göre, toplu pazarlık kapsamının geniş olduğu ülkelerde sendikaların ücretleri artırarak çalışanlar lehine gelir dağılımını yeniden düzenleme olanağı bulunmaktadır. Bilindiği gibi yoksulluk da ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımının eşitsizlik derecesiyle yakından ilişkilidir.³³

Asgari geçim düzeyini temel alan mutlak yoksulluk yaklaşımına göre 1990'lı yılların başında ABD'de yoksulluk oranı yüzde 20'dir.³⁴ Daha yüksek gelire sahip olanlar ile yapılan karşılaştırmayı içeren göreceli yoksulluğa göre AB'de yoksulların oranı yüzde 17'dir.³⁵ Sendikacılığın ABD'ye göre daha etkili olduğu ve toplu pazarlık kapsamının oldukça geniş olduğu AB'de yoksulluk oranının, dünyanın en gelişmiş ülkesi olan ABD'ye göre düşük olması hiç de sürpriz olarak değerlendirilmemelidir. Üyelik açısından zayıflasalar da sendikaların potansiyel etkisi yoksullaştırmaya yönelik politikaların hayata geçirilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Reel ücretlerin düşürülmesinde etkisiz kalan sendikalar özellikle sosyal harcamaların artırılmaması yönünde önemli faaliyetler de bulunmuşlardır. Az gelişmiş ülkeler de ise daha vahimdir. Sendikasılaştırma ile birlikte reel ücretler hızla düşmüştür. Örneğin, 1980-1991 döneminde asgari ücret Venezuela'da yüzde 53, Peru'da yüzde 83 oranında, Fiji'de 1990 yılında 1975'e göre yüzde 38 oranında düşmüştür.³⁶ Üstelik bu ülkelerde sendikasılaştırmalara bağlı olarak düşük ücretle çalışanların da oranı artmış, enformel istihdam yaygınlaşmıştır.

Küreselleşme olarak sıfatlandırılan bu yeni dönemin en temel yaklaşımı hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde sermayenin ödüllendirilerek emeğin cezalandırılması ve servetin toplumun tabanından tavanına aktarılması olmuştur.

³² T. Aidt-Z. Tzannatos, **Unions and Collective Bargaining: Economic Effects in a Global Environment**, The World Bank, Washington, D.C., 2002.

³³ F. Şenses, **a.g.e.**, s.149.

³⁴ M. Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çivi Yazları Yayını, İstanbul, 1999, s.51.

³⁵ F. Şenses, **a.g.e.**, s.130.

³⁶ **A.g.e.**, s. 191-192.

Kısacası, eğer gelir dağılımı tablosunun tepesinde yer alan yüzde yirminin içindeyseniz küreselleşmeden kazançlı çıkacaksınız demektir; merdivenin üstlerine tırmandıkça kazancınız da aynı oranda artacaktır. Tabandaki yüzde seksenin içinde yer alanlar ise yarısı baştan kaybedenlerdir; gelir tablosunda aşağı doğru indikçe zarara uğrama oranı da artar. K. Phillips³⁷, Reagan’ın neoliberal doktrininin ve politikalarının 1977 ile 1988 arasında Amerikan gelir dağılımını nasıl değiştirdiğini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde gösteriyor. 1980’ler boyunca toplumun en varsıl yüzde onu içinde yer alan Amerikan aileleri ortalama aile gelirlerini yüzde 16, yüzde beşinde yer alanlar yüzde 23 oranında artırmışlardır. Ancak, Reagan’a en çok dua edenler hiç kuşkusuz gelirlerini yüzde 50 oranında artıran en tepedeki yüzde birlik kesimdir. Tabandaki yüzde sekseni oluşturan yoksul Amerikalıların hepsi istisnasız bazı kayıplara uğramıştır. En aşağıda yer alan yüzde onluk kesim gelirin yüzde 15’ini yitirmiştir. Yıllık gelirleri yoksulluk sınırı olan 4.113 dolardan insanlık dışı denilebilecek 3.504 dolara kadar düşmüştür. 1977’de en tepedeki yüzde birlik kesimin ortalama geliri en alttaki yüzde ondan 65 kat fazla iken, on yıl sonra bu oran yüzde yüz on beşe fırlamıştır. Bu öylesine bir dönüşümdür ki, neoliberalizmin ateşli savunucularından Gray³⁸ bile itiraf etmek zorunda kalmıştır: “Amerika’daki azalan gelirler, çalışan çoğunluğu, özellikle de şu anda çalışmakta olan yoksul insanların çoğunu etkiliyor. ABD, son yirmi yılda verimliliği istikrarlı biçimde artarken, çoğunluğun gelirlerinin -onda sekizin- aynı kaldığı ya da düştüğü tek gelişmiş toplumdur. Ekonomik eşitsizlikte böylesi bir büyüme, tarihsel olarak benzersizdir. Bu durum, hiçbir gelişmiş demokraside, hatta serbest piyasa politikalarının 1980’lerde en sistemli biçimde yerleştirildiği İngilizce konuşulan iki ülkede, İngiltere ve Yeni Zelanda’da bile kendini göstermedi. İngiltere ya da ABD’de on dokuzuncu yüzyıl serbest piyasalar çağında da ortaya çıkmadı”. Öyle olduğu için de bugün ABD’de yoksul kesim arasında ortalama yaşam umudu süresi düşmektedir.

Kuşkusuz sorun sadece gelir kaybı ile sınırlı kalmamıştır. Yoksulluğun pençesinde kıvranan bu “gelişmiş” ülkelerde “suç” oranlarında patlamalar meydana gelmiştir. Öyle ki, artık kitlesel hapsedme politikası çare olarak benimsenmeye başlanmıştır. 1990’lı yılların ortasında her 193 Amerikalıdan biri hapishane ile tanışmıştır. Bu rakam, Kanada’nın 4, İngiltere’nin 5, Japonya’nın 14 katıdır. 1997 yılına gelindiğinde ise, 50 Amerikan erkeğinden yaklaşık biri demir parmaklıkların arkasına geçmiş, yaklaşık yirmide biri erteleme ya da şartlı tahliyeden yararlanmış. ABD’de hapishanelerdeki düşük ücret karşılığında fason üretim “çağdaş” köleliğin hayata geçirilmiş bir başka boyutu olmaktadır. Böyle bir ortamda, beş yıldızlı otel sayısı ile özel hapishane sayısının yarışmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek!

³⁷ K., Phillips, *The Politics of Rich and Poor: Wealth and the Electorate in the Reagan Aftermath*, 1991, New York.

³⁸ J. Gray, *Sahte Şafak*, OM Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Sanayileşmiş ülkelerdeki çocuk cinayetlerinin yaklaşık dörtte üçünün ABD’de yaşanmış olması ise bir başka önemli sorunu oluşturmaktadır.³⁹

Amerika, eşitsizliğin en fazla olduğu toplumlardan biri olma özelliğini korumakla beraber, yirmi yıldır uygulanan neoliberal politikalar sonucu eşitsizlik tüm ülkelerde ciddi biçimde artmıştır. Dünya Bankası raporuna göre günde 750 milyon kişi yoksulluktan aç kalıyor, yaklaşık 1.3 milyar insan bir dolardan daha düşük gelire yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Günde iki dolardan daha düşük bir gelire yaşamını sürdürmeye çalışanların sayısı ise 2.7 milyara ulaşmıştır.⁴⁰ Gerek 1 dolar gerekse 2 dolar yaklaşımı dünyadaki yoksulluğun boyutunu tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü bu ölçüt sadece en yoksul ülkeler için anlamlı olur. Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri için bu ölçüt 4 dolar, gelişmiş ülkeler için de 14 dolar olarak alındığında gerçek biraz daha açıkça ortaya konmuş olur.⁴¹

UNCTAD’ın gelir eşitsizliği, yoksullaşma ve orta sınıfların eriyip gitmesi üzerine yapılan 2600 çalışmanın değerlendirilmesinden elde ettiği sonuçları yayımladığı 1997 Ticaret ve Kalkınma Raporu bu korkunç gerçeğin altını bir kez daha çizmektedir. Rapor’a göre, 1965 yılında G7 ülkelerinin kişi başına gelir düzeyi, en yoksul 7 ülkenin gelir düzeyinin 20 katı iken, 1995’te 39 katına çıkmıştır. Bir başka karşılaştırmaya göre ise 1820 yılında en zengin 20 ülkedeki kişi başına gelir en yoksul 20 ülkedeki kişi başına gelirin 3 katı iken, bu oran 1870 yılında 7 kata, 1913’te 11 kata, 1950’de 35 kata, 1973’te 44 kata, 1992’de de 72 kata çıkmıştır.⁴² 150 yılda kat edilen mesafenin, küreselleşme adı verilen yirmi yıllık süreçte bir çırpıda yaşanmış olması yoksullaştırmanın boyutlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu durum yoksulluğun küreselleştirilmesinden başka bir şey değildir. Öyle olduğu için de bugün zenginliğin yüzde 85’i nüfusun yüzde 20’lik bir diliminin elinde toplanmışken, en yoksul yüzde 20’lik dilime zenginliğin ancak yüzde 1.3’ü ile yetinmek düşmüştür! 250 çok ülkeli şirketin gelirinin 2.5 milyar insanın toplam gelirine denk düşmesi ise yoksulluğun ve zenginliğin nasıl bir seyir izlediğini gösteren bir başka önemli gösterge olmaktadır.⁴³ Ülke içi gelir dağılımı açısından bakıldığında ise, nüfusun en zengin yüzde 20’sinin gelir dağılımından aldığı pay 1980’den beri hemen hemen her ülkede artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlasında, nüfusun bu kesiminin aldığı pay yüzde 50’nin üstündedir.⁴⁴ UNCTAD’ın raporunun bu eğilimlerin Çin, Rusya ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri gibi geniş bir yelpazede yer alan değişik ülkelerde geçerli olduğunu

³⁹ A.g.e.

⁴⁰ World Bank, **World Development Report 1995**, Washington, 1995; World Bank, **Global Economic Prospects 2000**, Washington, 2000.

⁴¹ Ülkelere göre bu ölçütler için bakınız World Bank, **Global Economic Prospect and the Developing Countries**, Washington, 2000; DPT, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, Ankara, 2001.

⁴² UNDP, **Human Development in This Age of Globalization**, 1999, www.undp.org

⁴³ Y. Akkaya, **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, Tarih Vakfı/FEV Yayını, 1999, s. 52-53.

⁴⁴ UNCTAD, **Trade and Development Report 1997**, New York, 1997.

işaret etmesi ilginçtir. 1990'lı yılların ortasında dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u şiddetli beslenme sorunu ile, çocukların ise yüzde 10'undan fazlası beslenme yetersizliğinden kaynaklanan hastalıklar, sakatlıklar ve ölümler ile karşı karşıya idi.⁴⁵

Tablo 2: Sendikasılaşırma ve Yoksulluk Oranlar

Ülke	Tarım dışı işgücünde sendikalaşırma değişim oranı 1985-1995 (%)	İnsani Yoksulluk (%)	Yoksulluk Sınır Altındaki Nüfus (%) (1983-2000)		Yoksulluk Sınır Altındaki Nüfus (%) (1983-2000) Ulusal Yoksulluk Sınır
			1 dolar	2 dolar	
Mısır	-23.9	31.2	3.1	52.7	22.9
Kenya	-59.6	31.9	26.5	62.5	42.0
G. Afrika	40.7	...	11.5	35.8	...
Uganda	-49.9	40.8	55.0
Zambiya	-33.3	40.0	63.6	87.4	86.0
Arjantin	-47.9	17.6
Kanada	-0.6	12.3	7.4a	12.8b	
Şili	37.2	4.1	2	8.7	21.2
Kolombiya	-37.3	8.9	19.7	36.0	17.7
El Salvador	-8.0	18.1	21.0	44.5	48.3
Meksika	-42.7	9.4	15.9	37.7	10.1
ABD	-15.2	15.8	13.6a	16.9b	...
Uruguay	-41.4	3.9	2	6.6	...
Venezuela	-42.5	8.5	23.0	47.0	31.3
Avustralya	-29.6	12.9	17.6a	14.3b	...
Bangladeş	-71.9	42.4	29.1	77.8	35.6
Çin	-7.8	14.9	18.8	52.6	4.6
Hindistan	-18.2	33.1	44.2	86.2	35.0
Japonya	-17.7	11.2	...	11.8b	...
Malezya	-13.4	15.5
Yeni Zelanda	-50.7
Pakistan	-13.4	41.0	31.0	84.6	34.0
Filipinler	24.1	14.6	36.8
Singapur	-20.4	6.5
Tayland	-7.4	14.0	2	28.2	13.1
Avusturya	-29.2	10.6b	...
Belçika	-9.2	12.6	...	8.2b	...
Çek Cumh.	-52.8	4.9b	...

⁴⁵ Le Monde Diplomatique, 18 Avril 1995.

Danimarka	1.2	9.5	...	9.2b	...
Finlandiya	-2.8	8.8	4.8a	5.1a	...
Fransa	-47.4	11.1	9.9a	8.0b	...
Almanya (Bir)	-3.5	10.5	7.3a	7.5b	...
Yunanistan	-34.5
Macaristan	-29.2	10.1b	...
İrlanda	-12.5	15.3	...	11.1b	...
İsrail	-76.9	13.5b	...
İtalya	-7.0	12.2	...	14.2b	...
Hollanda	-6.7	8.5	7.1a	8.1a	...
Polonya	-42.6	...	10.0c	11.6b	...
Portekiz	-53.7
Romanya	-19.8	...	23c
Slovakya	-31.9	...	8.0c	2.1b	...
İspanya	56.2	11.3	...	10.1	...
İsveç	-2.7	6.7	6.3a	6.6b	...
İsviçre	-21.2	9.3b	...
İngiltere	-27.2	15.1	15.7a	13.4b	...

Kaynak: ILO, *World Labour Report 1997-98*, Geneva, 1997; UN, *Human Development Report 2002*'den yararlanılarak düzenlemiştir.

a) günde 11 dolar (1994-1995); b) medyan gelirin yüzde 50'si (1987-1998); c) günde 4 dolar (1996-1999)

Farklı nedenleri olmakla birlikte, tarihsel süreç içinde hem reel ücretlerin artmasında hem de sosyal hakların geliştirilmesinde önemli rol oynayan sendikaların etkisizleştirilmesinin hem gelir dağılımının bozulmasında, em de yoksullaştırmada önemli bir rolünün olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sendikaların etkisizleştirilmesi ile birlikte reel ücretler düşürülmüş, emek piyasaları kuralılaşırılıp, esnekleştirilmiş, enformel istihdam yaygınlaşmış, kadın ve çocuk emeği ucuz emek gücü olarak yaygın olarak istihdam edilmeğe başlanmıştır. İşsizliğin de yaygınlaşıp, yapısal bir özellik kazandığı örgütsüz kapitalizmde yoksullaştırmanın temel etkenleri olan bu süreçlere karşı çıkacak bir direnç, bir mücadele aracı olmadığı için de uygulamalar hızla toplumun geniş kesimi üzerinde etkili olmuştur. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse az gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalar emek piyasalarındaki bu gelişmelerin yoksulluğun nedenleri arasında ön planda olduğunu gösteren önemli bulgular ortaya koymuştur.⁴⁶ İşsizliğin arttığı, enformel istihdamın yaygınlaştığı, değişik ücret düzeylerinin ve verimliliğin olduğu, emek piyasalarının yeniden yapılandırıldığı, sosyal güvenliğe, sosyal harcamalara ayrılan payların azaltıldığı, sendikaların ılımlı ve uyumlu sosyal kontrol araçlarına dönüştürüldüğü, sendikasılaştırmanın gerçekleştirildiği yerlerde yoksulluk da bu gelişmelerin

⁴⁶ F. Şenses, a.g.e., s.164.

düzeyine bağlı olarak hızlı ya da yavaş olarak artmaktadır. 1980 öncesinin örgütlü kapitalizmde sendikaların güçlü olduğu bir dönemde gelir dağılımının görece daha düzgün olması, yoksulluk oranlarının daha düşük olması 1980 sonrasındaki sendikasılaşırma ile yoksullaştırma arasında bağ olduğunu destekleyen Tablo 1 ve 2’deki verilerle açıkça görülmektedir. Bu veriler, sendikaların yoksullukla mücadelede önemli işlevlerinin olacağıının bir göstergesi olarak da kabul edilebilir.

Kar oranları açısından bakıldığında küreselleşme sürecinde sendikaların neden etkisiz hale getirilmeğe çalışıldığı daha net bir şekilde anlaşılmış olacaktır. 1948-1980 gibi sendikaların güçlendiği, etkili olduğu bir dönemde ABD’de de kar oranı % 30.8 düşmüştür. Kuşkusuz bu durum Marx’ın kar oranının düşme eğilimi yasaının somut ve yadsınamaz kanıtından başka bir şey değildir. Sendikaların güç kaybettiği, etkisiz olduğu 1980-1989 döneminde ise artık değer oranı hızla artarken, kar oranı pozitif bir değer olarak, % 8.3 artmıştır. Dönemin temel özelliği ise, Reagan-Bush yönetimlerinin, çalışanların kazanımlarına ve hayat standartlarına çeşitli biçimlerde saldırılarının yaşanmış olmasıdır.⁴⁷ Kuşkusuz sendikasılaşırma yönünde önemli çabalar sarf edilmiştir. Bu durum sadece ABD’ye özgü değildir, hemen tüm ülkeler, özellikle sendikacılığın güç kaybetmesi ile birlikte benzeri bir süreci yaşamıştır. Gelir dağılımının bozuluşunun, yoksullaştırmanın açık bir göstergesi olan bu durum somut olarak karşılığını hayatta da bulmuştur.

Neoliberalizmin bir diğer yapısal sonucu da, sermayenin ödüllendirilerek emeğin cezalandırılması ve servetin toplumun tabanından tavanına aktarılması olmuştur. Kısacası, eğer gelir dağılımı tablosunun tepesinde yer alan yüzde yirminin içindeyseniz neoliberalizmden kazançlı çıkacaksınız demektir; merdivenin üstlerine tırmandıkça kazancınız da aynı oranda artacaktır. Tabandaki yüzde seksenin içinde yer alanlar ise yarışı baştan kaybedenlerdir; gelir tablosunda aşağı doğru indikçe zarara uğrama oranı da artar. K. Phillips (1991), Reagan’ın neoliberal doktrininin ve politikalarının 1977 ile 1988 arasında Amerikan gelir dağılımını nasıl değiştirdiğini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde gösteriyor. 1980’ler boyunca toplumun en varlıklı yüzde onu içinde yer alan Amerikan aileleri ortalama aile gelirlerini yüzde 16, yüzde beşinde yer alanlar yüzde 23 oranında artırmışlardır. Ancak, Reagan’a en çok dua edenler hiç kuşkusuz gelirlerini yüzde 50 oranında artıran en tepedeki yüzde birlik kesimdir. Tabandaki yüzde sekseni oluşturan yoksul Amerikalıların hepsi istisnasız bazı kayıplara uğramıştır. En aşağıda yer alan yüzde onluk kesim gelirinin yüzde 15’ini yitirmiştir. Yıllık gelirleri yoksulluk sınırı olan 4.113 dolardan insanlık dışı denilebilecek 3.504 dolara kadar düşmüştür. 1977’de en tepedeki yüzde birlik kesimin ortalama geliri en alttaki yüzde ondan 65 kat fazla iken, on yıl sonra bu oran yüzde yüz on beşe fırlamıştır. Bu öylesine bir dönüşümdür ki, neoliberalizmin ateşli savunucularından Gray (1999) bile itiraf etmek zorunda kalmıştır: “Amerika’daki

⁴⁷ E. Ahmet Tonak, “İktisadi Büyüme, Ulusların Zenginliğinin Artması mı Demektir?”, (Der., A.H.Köse-F.Şenses,-E.Yeldan), **İktisat Üzerine Yazılar 1, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003,s.153.

azalan gelirler, çalışan çoğunluğu, özellikle de şu anda çalışmakta olan yoksul insanların çoğunu etkiliyor. ABD, son yirmi yılda verimliliği istikrarlı biçimde artarken, çoğunluğun gelirlerinin -onda sekizin- aynı kaldığı ya da düştüğü tek gelişmiş toplumdur. Ekonomik eşitsizlikte böylesi bir büyüme, tarihsel olarak benzersizdir. Bu durum, hiçbir gelişmiş demokraside, hatta serbest piyasa politikalarının 1980’lerde en sistemli biçimde yerleştirildiği İngilizce konuşulan iki ülkede, İngiltere ve Yeni Zelanda’da bile kendini göstermedi. İngiltere ya da ABD’de on dokuzuncu yüzyıl serbest piyasalar çağına da ortaya çıkmadı”. Öyle olduğu için de bugün ABD’de yoksul kesim arasında ortalama yaşam umudu süresi düşmektedir.

Kuşkusuz sorun sadece gelir kaybı ile sınırlı kalmamıştır. Yoksulluğun pençesinde kıvranan bu “gelişmiş” ülkelerde “suç” oranlarında patlamalar meydana gelmiştir. Öyle ki, artık kitlesel hapsedme politikası çare olarak benimsenmeye başlanmıştır. 1990’lı yılların ortasında her 193 Amerikalıdan biri hapishane ile tanışmıştır. Bu rakam, Kanada’nın 4, İngiltere’nin 5, Japonya’nın 14 katıdır. 1997 yılına gelindiğinde ise, 50 Amerikan erkeğinden yaklaşık biri demir parmaklıkların arkasına geçmiş, yaklaşık yirmide biri erteleme ya da şartlı tahliyeden yararlanmıştır. ABD’de hapishanelerdeki düşük ücret karşılığında fason üretim “çağdaş” köleliğin hayata geçirilmiş bir başka boyutu olmaktadır. Böyle bir ortamda, beş yıldızlı otel sayısı ile özel hapishane sayısının yarışmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek! Sanayileşmiş ülkelerdeki çocuk cinayetlerinin yaklaşık dördte üçünün ABD’de yaşanmış olması ise bir başka önemli sorunu oluşturmaktadır (Gray, 1999). ABD’nin L Tipi Cezaevlerinden oluşan fabrikalar ihtiyacı vardır. Bunun da tüm koşulları oluşturulmuştur.

Amerika, eşitsizliğin en fazla olduğu toplumlardan biri olma özelliğini korumakla beraber, yirmi yıldır uygulanan neoliberal politikalar sonucu eşitsizlik tüm ülkelerde ciddi biçimde artmıştır. Dünya Bankası raporuna göre günde 750 milyon kişi yoksulluktan aç kalıyor, yaklaşık 1.3 milyar insan bir dolardan daha düşük gelire yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Günde iki dolardan daha düşük bir gelire yaşamını sürdürmeye çalışanların sayısı ise 2.7 milyara ulaşmıştır (World Bank, 1995; 2000). UNCTAD’ın gelir eşitsizliği, yoksullaşma ve orta sınıfların eriyip gitmesi üzerine yapılan 2600 çalışmanın değerlendirilmesinden elde ettiği sonuçları yayımladığı 1997 Ticaret ve Kalkınma Raporu bu korkunç gerçeğin altını bir kez daha çizmektedir. Rapor’a göre, 1965 yılında G7 ülkelerinin kişi başına gelir düzeyi, en yoksul 7 ülkenin gelir düzeyinin 20 katı iken, 1995’te 39 katına çıkmıştır. Ülke içi gelir dağılımı açısından bakıldığında ise, nüfusun en zengin yüzde 20’sinin gelir dağılımından aldığı pay 1980’den beri hemen hemen her ülkede artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlasında, nüfusun bu kesiminin aldığı pay yüzde 50’nin üstündedir (UNCTAD, 1997). UNCTAD’ın raporunun bu eğilimlerin Çin, Rusya ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri gibi geniş bir yelpazede yer alan değişik ülkelerde geçerli olduğunu işaret etmesi ilginçtir. 1990’lı yılların ortasında dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10’u şiddetli beslenme sorunu ile, çocukların ise yüzde 10’undan fazlası beslenme yetersizliğinden kaynaklanan hastalıklar, sakatlıklar ve ölümler ile karşı karşıya idi (Le Monde Diplomatique, 1995).

Asgari Geçim Devleti’nde eşitsizliğin artışı doğrultusundaki bu eğilimde hiç de şaşırtıcı bir yön yoktur aslında. Vergi kesintileri ve ücretlerin düşürülmesi gibi politikalar zengini daha zengin yapmak için tasarlanmıştır. Bu tür ölçütlerin kuramsal gerekçelendirilmesi ve teorisi de şöyle kurgulanmıştır: zenginin yüksek gelir ve yüksek kâr ile daha zengin edilmesi yatırımı ve kaynakların daha iyi dağılımını özendirici olduğundan istihdam yaratıcı ve toplumun refahını artırıcı etkiye sahiptir. Gerçekte ise, parayı ekonomik merdivenin üst basamaklarına doğru itelemenin bir avuç azınlığın beyan edilmeyen kağıt üstü gelirlerini artırmaya, borsa oyunlarına ve bu konferans boyunca hakkında epey şey dinleyeceğimiz mali krizlere yol açmaktan başka işe yaramadığı gün gibi açıktır. Gelirin, toplumun en alt basamaklarında yer alan yüzde seksene doğru kaydırılarak, yeniden paylaşımı sağlanabilse, bu gelir, tüketim için kullanılarak istihdamı özendirir. Oysa gelir, zaten gereksinme duyduğu şeylerin çoğuna sahip olan üst kesime doğru kaydırılacak olursa -ki, bugün yapılan budur- bu gelir yerel ya da ulusal ekonomiye döneceğine uluslar arası borsaya akacaktır.

Dünyanın yoksul ve borçlandırılmış ülkelerinde, kapitalizmin silahşörleri IMF ve DB aracılığı ile yapısal uyum adı altında uygulanan politikalar aslında neoliberalizmin makyajlı halinden başka bir şey değildir. Uluslararası düzeyde neoliberallerin tüm güçlerini yönlendirdikleri belli başlı alanlar ise şunlardan oluşmaktadır: Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı; sermayenin serbest dolaşımı; yatırım serbestisi.

Geçtiğimiz yirmi yılda kapitalizmin üç silahşöründen ikisi olan IMF ve DB inanılmaz şekilde güçlenmiştir. Borç krizine ve koşullara bağımlık mekanizmaları sayesinde, ödemeler dengesi desteğinden sözde “anamlı” ekonomi politikalarının, özde ise neoliberal politikaların uluslararası jandarmalığına geçmiştir. IMF destekli “reformlar” çok sayıda ülkede emek maliyetlerinin düzenlenmesi, aynı anlama gelmek üzere en aza indirilmesi, konusundaki belirleyiciliği ile (Chossudovsky, 1999) Asgari Geçim Devletinin temel politikalarından biri olan emeğin yağmasını hem kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştır.

Uzun ve yorucu tartışmalar sonucu, neyi oyladıklarını tam olarak bilmeyen parlamentoların onayıyla 1995 Ocak ayında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuruldu. Neoliberal kuralların uluslararası alanda kesin hükümlerliliği anlamına gelen ve bir yağma hukukunda başka hiç bir anlama gelmeyen Çok Taraflı Yatırım Antlaşması’nın (MAI) onaylanması için büyük çabalar harcanmasına rağmen, şimdilik, geçici de olsa ertelenebilmiştir. Eğer, MAI onaylanmış olsaydı, tüm hakların şirketlere, tüm sorumlulukların hükümetlere verildiği, yurttaşlara kesinlikle hiçbir hakkın tanınmadığı yeni bir tarih sayfası açılmış olacaktı. Kuşkusuz bu tehlike hala sürmektedir ve Asgari Geçim Devleti’nin önemli amaçlarından biri olarak hayata geçirilmek üzere önünde durmaktadır. Bu kurumların hepsinin ortak paydası, şeffaflıktan yoksun ve anti-demokratik oluşlarıdır. Bu ise, neoliberalizmin temel esprisi ve özüdür. Neoliberalizm için ekonomi, kurallarını topluma kabul ettirir, bunun tersi düşünülemez bile. Demokrasiyi ayakbağı olarak algılayan

neoliberalizm hem kazananların hem de kaybedenlerin dahil olduğu geniş bir seçmen kitlesi için değil, sadece kazananlar içindir.

Filten hiçbir şey sahip olmayan kaybedenlere ilişkin neoliberal tanımlamayı ve onun yapılandığı Asgari Geçim Devletini çok ciddiye almak gerekmektedir. Servetin toplumun alt kademelerinden üst katmanlarına aktarılması süreci gereği herkes yaşlanma, hastalık, hamilelik, başarısızlık ya da sadece ekonomik koşullar öyle gerektirdiği için, herhangi bir anda sistem dışına itilebilmektedir. Neoliberalizm ve yansıması olan Asgari Geçim Devleti, siyasetin temel doğasını değiştirmiştir. Siyasetin esas ilgi alanı kimin kime hükmettiği ve kimin pastadan ne kadar pay aldığı iken, günümüzde bu temel sorular hâlâ geçerliliğini korumakla beraber, günümüzde siyasetin odağındaki soru, artık “Kimin yaşamaya hakkı vardır, kimin yoktur?” olmuştur. Sistemden köktenci dışlamalar günümüzün tek geçerli kuralıdır.

Neoliberalizm ve yansıması olan Asgari Geçim Devletinin insanlığın var oluş koşullarından biri niteliğini taşımadığı, eksiklikleri ve aksaklıkları nedeniyle bu sisteme karşı mücadele etmenin bir zorunluluk haline geldiği ve neoliberalizme doğaüstü nitelikler yüklenmemesi gerektiği hususlarının altını tekrar tekrar çizmek gerekiyor. Bir yandan toplumu ve demokratik devletleri yeniden güçlendirmeyi, bir yandan da uluslararası düzeyde demokrasinin tesisi, hukukun üstünlüğü ve gelirin hakça dağılımı ilkeleri doğrultusunda sistemi yenilemeye hazırlıklı olmak gerekiyor. Uluslararası dolaşımdaki inanılmaz meblağlara ulaşan paranın 40 milyar ABD Doları gibi gülünç denecek kadar küçük bir miktarı ile dünya nüfusunun tümü için insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlamak, evrensel sağlık ve eğitim standartlarını yakalamak, mümkün görünmektedir.

Vahşete çağırının kusursuz uygulayıcısı Asgari Geçim Devletinde yaşanan neoliberal politikaların sonuçları öylesine korkunç olmuştur ki, yeni sağın ateşli savunucusu J. Gray (1999) bile kapitalizmin toplumun birliğini korumaya yaramadığını; kendi haline bırakıldığında liberal uygarlığı pekala tahrip edebildiğini; kapitalizmin ehlileştirilmesinin zorunlu olduğunu; kapitalizmin dinamizmi ile toplumsal istikrarı uzlaştırmak için devlet müdahalesinin gerekli olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Çünkü, 1980’ler ve 1990’lar boyunca kitlesel işsizlik, reel ücretlerdeki düşüş, sendikalaşmaya sıcak bakmayan az sayıda çekirdek işgücü ile sendikalı olmayı bile düşünemeyen çok sayıda vasıfsız işçi arasındaki ücret uçurumu da iyice büyümüştür. Özellikle son yıllarda gelişmiş ülkelerde sendikalar ücretler üzerinde olumlu işlevini büyük ölçüde kaybetmiştir, sendikalı işçi ile sendikasız işçi ücreti arasındaki fark yüzde 5 ile 10 arası gibi oldukça düşük bir oranda kalmıştır. Bu durum DB’ni sendikalara sahip çıkmaya itmiştir. Çünkü artık sendikalara bir sosyal kontrol aracı olarak ihtiyaç vardır. Sermayenin iktidarı gücünü ortaya koymuş, istediği zaman sendikaları etkisizleştireceğini, istediği zaman sahip çıkabileceğini göstermiştir. Tek koşul kar oranlarını düşürme eğilimi içine sokmaması, sermaye birikiminin önünde ciddi bir engel oluşturmamasıdır. 1980’lerin hikayesi de bir parça budur. Bu hikaye de sendikasılaştırma ve yoksullaştırma hikayesinden başka bir hikaye değildir.

EKLER

EK 1: Seçilmiş Ülkelere Göre Sendikalı Sayısında Artırş ve Azalırş Oranları (1985-1995)

AB Dırışı ve AB'ye Aday Üye Ülkeler	Artırş/Azalırş Oranı (%)	AB Üyesi Ülkeler	Artırş/Azalırş Oranı (%)
G. Afrika	+126.7	Hollanda	+19.3
Çin	+22.0	Portekiz	-44.2
Şili	+89.6	Fransa	-31.2
Tayland	+77.3	İngiltere	-25.2
Filipinler	+69.4	Almanya	-20.3
G.Kore	+60.8	İsveç	-4.8
Zimbabva	+54.4	Avusturya	-8.3
Bangladeş	+57.8	Danimarka	+4.5
Guatemala	+35.9	Finlandiya	-2.4
Estonya*	-71.2	Lüksemburg	+13.3
Çek Cumhuriyeti*	-50.6	İspanya	+92.3
Macaristan*	-38.0	Yunanistan	-23.1
Polanya*	-45.7	İrlanda	-2.6
Romanya*	-7.5	İtalya	-6.8
Slovakya*	-40.1	Belçika	+5.8

Kaynak: ILO, **World Labour Report 1997-1998**, Geneva, 1997'den yararlanılarak düzenlenmiştir. (*) Avrupa Birliğine aday üye ülkeler.

Ek 2: AB’de Sendikalaşırma Oranı (%)

Ülke	Toplam			Kadın (2000)	Erkek (2000)
	1980	1990	2000		
Danimarka	76.0	71.0	87.5	88.6	86.5
Finlandiya	70.0	72.0	79.0	83.0	75.0
İsveç	80.0	83.0	81.0	83.0	78.0
Belçika	56.0	51.0	69.2	-	-
Lüksemburg** (a)	-	43.4	50.0	-	-
İrlanda (b)	-	48.9	44.5	-	-
Avusturya	56.0	46.0	39.8	29.1	48.2
İtalya**	49.0	39.0	35.4	-	-
Yunanistan (a)	-	24.3	32.5	-	-
Portekiz*	61.0	32.0	30.0	-	-
Almanya**	36.0	33.0	29.7	20.5	37.1
İngiltere	50.0	39.0	29.5	28.0	31.0
Hollanda	35.0	26.0	27.0	20.0	32.0
İspanya	9.0	13.0	15.0	-	-
Fransa	18.0	10.0	9.1	-	-

Kaynak: www.eiro.eurofound.ie/2001/11/feature/tn0111148f.html

www.eiro.eurofound.ie/2000/12/feature/TN0012299F.html; ILO, **World Labour Report 1997-1998**, Geneva, 1997; Y. Akkaya-M. Çetik, **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, FEV/Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.

2000 yılı sütunu için: * 1999, ** 1998, a 1990 yılı sütunundaki veriler 1995’e aittir; b 1990 yılı sütunundaki veriler 1993’e aittir.

